

tókörebe kell kerülniük, míg a csak közösen fogyasztható javak: köztisztaság és közbiztonság állami kézben kell hogy legyenek. Ezenkívül van egy pár olyan dolog, amelyből minimális szintet mindenki számára biztosítani kell, ilyen az egészségügyi ellátás, az oktatás, a lakás.

Csak az a kérdés, hogyan. Az elmúlt évek magyar gyakorlata azt mutatja éppen, ezeknek a javaknak az állami kézbe adása kapcsán, hogy vagy a szolgáltatás színvonala csökken, vagy nem lesz ingyenes igazából, tehát éppen azok nem tudják használni, akik anyagi helyzetük miatt a legjobban rá vannak szorulva.

A. B.: Amennyiben én meg tudom ítélni a helyzetet, a szocialista országokra vonatkozó hiányos információim alapján, itt másról van szó. A szocialista országokban ezek a javak kizárólagosan állami kézben vannak, és a magánszektor nem működhet ezeken a területeken. Én viszont úgy gondolom, hogy az államnak itt kiegészítő szerepet kell játszani, hogy biztosítson egy minimális ellátási szintet azoknak is, akik piaci javakként ezeket a fontos dolgokat nem tudják megvenni. A különbség tehát, azt hiszem, lényeges az önköri gyakorlata és a mi elképzeléseink között.

Mindazonáltal az ön által említett veszély kétségkívül megvan: bármiféle állami kézbe adás csökkent(het)i a kínálat mennyiségét és (vagy) színvonalát, ugyanakkor pedig gyengíti az érdekeltséget a gazdasági tevékenységbe való bekapcsolódásra. A másik oldalon viszont a növekvő egyenlőtlenség is demoralizálhatja a társadalmat és lerontja a munkaerő kulturális és egészségi szintjét. Ez tehát egy nehéz választás: a magángazdaság és az állami tevékenységek olyan kombinációját kell megtalálni, amelyben a társadalmi költségek növekedését kompenzálni tudja a társadalmi jólét emelkedése. A választás nehézsége abban áll, hogy a társadalmi költségek és a társadalmi haszon nem számszerűsíthetők egyértelműen, és így egzakt közgazdasági eszközök sem használhatók a probléma megoldására.

Pifkó György: Őt jobban szeretem

BÓTA GÁBOR

A hatalom újratermelődése

Eörsi István: Kihallgatás Kaposváron

Fáradtan szürke a színpad. Soha nem lesz vége ennek a szürkességnek. Szürkék az ágytakarók, az ajtók, a falak, a mindent behálózó fedetlenül futó csövek, a rab és az őrruhák. Ebben a környezetben szinte bántó minden fény. Az erős különösen. Példázatszerűen kihat egy-egy jelenetet ebből a sivárságból. Díszletező funkciót is ellát: hol a börtönparancsnoki szoba, hol a cellák, hol a fogdák kerülnek nagyobb megvilágításba. A parancsnoki iroda fő kelléke a íróasztal, hatalmas, veretes darab. Tárgyakkal teli. Telefon és K-telefon, szódásüveg, öngyújtó, csengő, ki tudja, még mi minden. Ez az asztal szinte bátyaként szolgál. Növeli az elítéltek és a parancsnok közötti távolságot. Aránytalanul nagy a helyiséghez képest. Trónolni lehet mögötte. El is lehet bizonytalanodni mögötte. Valahogy ez az íróasztal arra is képes, hogy „megnövelje”, vagy „eltörpítse” a tulajdonosa alakját. Kicsit hasonlatos a bírói pulpitusához. Az előtte megjelenő rabok mindenképpen kisebbnek látszanak valóságos alakjuknál. (Díszlet: Zsanda Zsolt, jelmez: Cselényi Nóra.)

A látszatok, a kényszerképzetek, a vágyak, a hiedelmek furcsán vegyülnek egy rideg realiztikus valósággal. Az apró neszek hangja fölerősödik. Hangosabban hallatszik a székrecsegés, az öngyújtókattogás, egy vasalt cipő csoszsanása, az állandó ajtócsapkodás mennydörgésként hat. Begyakorolt ceremóniák ismétlődnek kínos pontossággal. Evések, jelentkezések, piszkálódások, elszomorodások. A rutinmozdulatok kemény létharcot, komoly lelkiismereti válságot lepleznek. A rutin magabiztosságával gyakorolt eszme válságát. Fóti Ferenc alezredes, börtönparancsnok (*Spindler Béla*) válságát, aki még hisz az eszmében, és az eddigieknél finomabb eszközökkel próbálja szalonképessé tenni. Humanizálni igyekszik a szörnyűséget. Helyettese, Sajtos József őrnagy (*Sztarenki Pál*) sokallja ezeket a változtatásokat. Kegyetlen eleganciájával, fényesre suvíkolt cipőjében, lenyalt hajával, fölényesen fújt cigarettafüst karikáival maga a megtestesült, megváltozhatatlan „rend”. Minden rendelkezés biztos tudója és megvalósítója. A kínzások kényelmes élvezője, a diktátúra megszállottja. Sima modorú sátán.

Fóti már szenvedett attól a hatalomtól, amelynek most részese, Sajtos mindennek csak a haszonélvezője. Az, hogy ki a hatalom kegyeltje, és ki a kitzsítottja, esetleges. Meg lehet felelni és hozzá lehet csiszolódni a követelményekhez. *Ebben az esetben az elítéltből is lehet „ítélet-végrehajtó”.* „De most már döntened kell. Kivel beszélek: börtönöm egyik tagjával, vagy jövődöbeli vezetőmmel?” — mondja Fóti egykori harcostársának, Koplár Istvánnak (*Jordán Tamás*). *Együtt járták meg a poklokat, sorsuk fordítva is alakulhattott volna. Sorsuk fordítva is alakulhat még.* Az azonban nem véletlen, hogy Koplár szabadul. Múltja is segíti ebben. Rehabilitációja hozzájárul a hatalom rehabilitációjához. A többi elítél: Balla Károly (*Karácsony Tamás*), Horetzky Sándor (*Tóth Béla*), Kolcsy Kálmán (*Lukáts Andor*) már nem tudna ennyire hithűen nem hinni. Nem tudnának ennyire korszerűen nem hinni.

Hiába üvölt Koplár, hiába ugrik rá Fótira, hogy neki nincs szüksége kivételezett szabadulásra, kivételezett helyzete már biztosított. Később valószínűleg már ő nem akarná, hogy kiváltságaitól megfosszák. Megjelenik az „Eltvárs A Minisztériumból”, aki egy szót sem szól, csak joviális határozottsággal mosolyog. Ez elég ahhoz,

hogy beinduljon egy egész gépezet. Az Elvtárs csak mosolyog és gyors távozása után lengő ballonkabátja szinte még bent marad a színpadon. A pár másodpercnyi hosszú csend is bent marad. Majd a fékevesztett kétségbeesés egymás marásába csap át. Vonyítanak az elítéltek tanácsstalanságukban.

Teljes az anarchia. Egyikük kést ránt a másikra. Közelít felé. Az ajtóban pedig megjelenik a nagydarab, kövér, puhány, hájfejű Cella-Cella, foglár őrmester (*Krum Ádám*). Pillanatra megáll az ajtóban, jelképesen is elzárja a kijáratot. Primitív, dühös indulattal az elítéltek felé támad. Felsőteste külön lendületbe jön, arcán vadállati düh és a káröröm vegyülete. *Most végre alkalma nyílik arra, hogy leszámoljon ezzel a rengeteg bosszúságot okozó, túl sokat okoskodó „csöcselékkel”.* A pillanat „kimerevedik”. A szereplők panoptikumszerű bábfigurákként állnak. A közönség távozáskor körbemustrálhatja őket, miközben az *Eörsi István* által írt „panoptikum” kijáratát keresi. A *Babarczy László* és *Mohácsi János* által rendezett mutatvány véget ért. *Szerencsés kivételekként mi még hazamehettünk . . .*

HÁY ÉVA

Életrajz

„Hruscsov egyszer azt mondta: »Ha idejében agyonlőtték volna tíz magyar író, sohasem került volna sor a forradalomra Magyarországon.« Egyike ezeknek az íróknak, valószínűleg az első, lett volna Háy Gyula. Cikke: »Miért nem szeretem Kucsera elvtársat?« volt az a szikra amely a forradalmat felélesztette.

Noel Barber a magyar forradalomról írt könyvében Háyt mint az ifjúság ideálját aposztrofálja, és Arthur Koestler Háy emlékirataihoz írt előszavában azt írja, hogy a tüntető tömeg zászlain a felirat így szólt: »Le a Kucserákkal!« A forradalom végén Háy és felesége az utolsó, reménytelen rádiófelhívást intézték a világ népeihez — akkor, amikor az orosz tankok már körülzárták a parlament épületét.” Így ír Julian Symons 1974-ben a „The Sunday Times”-ban.

Háy Gyula, aki századunk első évében született Abonyban, már mint egyetemi hallgató részt vett az első világháború ellen tüntető mozgalmakban. Ez vezetett első emigrációjához. Németországba ment, díszlettervezést tanult, de hamarosan felcserélte az ecsetet a tollal, hogy humanista elkötelezettségének és haragjának erőszak és elnyomás ellen hangot adjon.

1932-ben a berlini „Deutsches Theater” mutatta be parádés szereposztásban „Isten, császár és paraszt” című színművét. A darab azonnal magára vonta a náci hatalmasok dühét. Az SA egy osztaga behatolt a színházba, és lekényszerítette a darabot Reinhardt színpadáról.

Háy újabb emigrációba kényszerült. Útja Ausztrián keresztül — ahol egy kommunista újság szerkesztéséért letartóztatták és hat hónapot töltött börtönben, de nemzetközi haladó erők, elsősorban az osztrák katolikus írók kiállása szabadon bocsátásához vezetett — Csehszlovákiába és Svájcba vitte. 1935-ben a szovjet írószövetség meghívására Moszkvába ment, ahol utolérte a háborút.

1945-ben tért vissza Budapestre, ahol a Nemzeti Színház első bemutatója a „Tiszazug” volt. Tarsolyában magával hozta a magyar falun játszódó drámáit, aminek leghíresebbje a „Tiszazug” (németül „Haben”) volt: „Gát a Tiszán”, „Pulykapásztor”, „Végeladás”. Ezekben a műveken végigvonul Háy írói mondanivalójának egyik legfontosabb témaköre: a föld legyen azok magántulajdona, akik

megművelik. Ezért harcolt 1919-ben, az emigráció éveiben, 1945 után. Ennek a sorozatnak utolsó láncszeme az 1953-ban íródott „Varró Gáspár igazsága”. Ebben a drámában kifejezést nyer az író csalódása abban a rendszerben, amely azzal az ígérettel lépett fel, hogy minden előző rendszer igazságtalanságának véget vet és ami, amíg antihumanizmusa le nem lepleződött, magában az íróban is nagy reménységet tudott kelteni. „Varró Gáspár igazságát”, mint sok más művét Háy Gyulának, Magyarországon sohasem engedték színpadra.

A forradalom előtti hónapokban Háy sok cikket publikált, a legtöbbjét az Írószövetség lapjában, az „Irodalmi Újság”-ban. Itt jelent meg 1956. október 6-án a „Miért nem szeretem Kucsera elvtársat?”

„Lehetett úgy reggel négy óra, amikor felkeltettem Évát a kész Kucsera-cikkkel. »Gondolod, hogy publikáljam? Súlyos következményekkel járhat ránk.« Kis gondolkodás után válaszolt Éva: »Azokat közösen fogjuk viselni.« Amire azután igazán bőven nyílt alkalmunk.” Így írja le Háy Gyula „Születtem 1900-ban” című emlékezéseiben a „Kucsera” születését.

Az ítélet a forradalom szellemi előkészítésében viselt vezető szerepéért hatévi fegyházra és teljes vagyonekobzásra szolt.

„Mohács” a címe annak a nagy nemzeti drámának, amit az író fogsága alatt írt.

Szabadulása után úgy látta, hogy cikke, „Miért nem szeretem Kucsera elvtársat?”, nem vesztett aktualitásából. Igen rövid idő alatt írta meg sokat játszott szatíráját, „A Ló”-t, és belekezdett egy regénybe, aminek hőstét — Kucsera Dezsőnek hívták. Amikor Háy Gyula feleségével — hazájából kiszorítva — 1965-ben megkezdte utolsó emigrációját, magával hozta félkész szatirikus regényét.

Új művek születtek, mind magyar tárgyúak. „Appassionata”, ami a börtönben játszódik és a „Főinquisiteur”. És — élete utolsó nagy műve — visszaemlékezései: „Születtem 1900-ban”.

A „Kucsera”-regény töredék maradt. Közbelépett a Kucserától annyira remélt halála az írónak. Azonban Kucsera, ez a parazita, dilettáns bürokrata, nem örök időkre győzedelmeskedik. Az utolsó szó, a történelem szava, mindig a látnokot, a teremtő embert, az írókat igazolja.

HÁY GYULA:

Rákosi*

Az a félelmem, hogy lekészhetünk a különvonatról, amelyet Fagyev ígért Rákosi Mátyásnak, egyszeriben eloszlott. Az a vonat egyáltalán nem létezett. A pályaudvar előcsarnokába érve a legelső, akit megláttunk, Lukács György volt feleségével, Gertrúddal. Felhalmozott poggyászon ültek néhány más író társaságában, csupa olyanok, akik valamiféle okból hátramaradtak utóhadnak. Egy német fiú — Bredelék nagyobbik fia — szintén ott várakozott: tegnap, amikor a szülők útnak indultak, már nem tudott hozzájuk csatlakozni. Valamivel utánuk érkezett Germanetto olasz író, feleségével, a bébivel és a bébifürdőkáddal, amelyet a férj — súlyosan rokkant —

*Részlet a „Születtem 1900-ban” című, a hamburgi Christian Wegner Verlagnál az év áprilisában német nyelven megjelent visszaemlékezésekből. A könyvet következő számunkban ismertetjük.